

EWA GRIN-PISZCZEK (*Przemyśl*)
orcid.org/0000-0002-2239-7796

KRONIKI PARAFIALNE W ZASOBIE ARCHIWUM PAŃSTWOWEGO W PRZEMYŚLU

Abstract

PARISH CHRONICLES IN THE FONDS OF THE STATE ARCHIVES IN PRZEMYŚL

In the State Archives in Przemyśl there are chronicles from parishes of the Latin rite and from Greek-Catholic parishes. They are documents from the parishes in Tartaków and Wojniłów which belonged to the Lviv Archdiocese, located in fonds no. 2441 "Parish files and register books of the Lviv Archdiocese and Przemyśl diocese of the Roman-Catholic rite". The chronicles of Greek-Catholic parishes in the fonds of the Przemyśl Archives are represented by: a chronicle of the parish in Dębno (the Leżajsk district), Grab, and a chronicle from the parish in Smolnik near Lutowiska. This paper presents general information on the chronicles, their appearance, the chronicler, the content and the manner of writing. The analysis of the preserved parish chronicles in the fonds of the State Archives in Przemyśl allow to decide that the manner of keeping them depended largely on the involvement and ingenuity of their authors.

Keywords: chronicle, parish, Tartaków, Wojniłów, Dębno, Grab, Smolnik near Lutowiska, Lviv Archdiocese, Przemyśl Eparchy

Słowa kluczowe: kronika, parafia, Tartaków, Wojniłów, Dębno, Grab, Smolnik koło Lutowisk, archidiecezja lwowska, eparchia przemyska

Archiwum Państwowe w Przemyślu w swoim zasobie przechowuje akta instytucji wyznaniowych oraz akta stanu cywilnego i urzędów stanu cywilnego. Wśród nich znajdują się kroniki parafii obrządku rzymsko- oraz greckokatolickiego. Są to diariusze parafii z terenów archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego oraz przemyskiej eparchii greckokatolickiej. Niniejszy tekst ma na celu zaprezentowanie ogólnych informacji o kronikach, ich opis zewnętrzny, a także przedstawienie osoby kronikarza oraz sposobu prowadzenia i treści kroniki¹.

¹ Schemat omawiania kronik parafialnych jest wzorowany na metodzie zastosowanej przez ks. Stanisława Librowskiego. Zob. S. Librowski, *Zachowane kroniki parafialne z terenu diecezji włocławskiej z lat 1901–1939 i ich wartość jako źródła historycznego*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1969, t. 18, s. 5.

Kroniki parafii obrządku rzymskokatolickiego zgromadzone są w zbiorze nr 2441 Akta parafii i księgi metrykalne archidiecezji lwowskiej i diecezji przemyskiej obrządku rzymskokatolickiego². Jest to kronika parafii w Tartakowie oraz parafii w Wojniłowie.

Tartaków to miejscowość leżąca obecnie na terenie Ukrainy w rejonie sołkaskim obwodu lwowskiego, oddalona o około 10 km na południowy wschód od Sokala i około 95 km od Lwowa³. Kronika parafii rzymskokatolickiej w Tartakowie została spisana w postaci księgi o wymiarach 340 × 215 × 55 mm, oznaczonej w zbiorze nr 2441 sygnaturą 221 (56/2441/0/87/2441). Nadano jej tytuł „Dokumenty dotyczące parafii – wypisy z akt grodzkich bełskich; kronika parafii do 1907 r.; akta dotyczące wizytacji; kontrakty; opisy dóbr”. Księga (a zwłaszcza jej okładka) wymaga konserwacji. Została założona i była prowadzona przez ks. Augustyna Kostkiewicza, wikariusza w parafii tartakowskiej od roku 1764, a od 1784 pełniącego funkcję proboszcza⁴. Znajdują się w niej dokumenty z lat 1606–1754 i lat współczesnych Kostkiewiczowi⁵

² Zbiór nr 2441 Akta parafii oraz księgi metrykalne parafii archidiecezji lwowskiej i diecezji przemyskiej obrządku rzymskokatolickiego został utworzony w 2016 r. Inwentarz dostępny na stronie internetowej: www.szukajwarchiwach.gov.pl [dostęp: 23.05.2023].

³ Tartaków, założony w 1426 r., początkowo był własnością Trzczańskich, a następnie Potockich. W 1685 r. został lokowany na prawie magdeburskim przywilejem Jana III Sobieskiego. Od 1781 r. znajdował się w posiadaniu księcia Ponińskiego, potem rządu austriackiego. Od 1820 r. właścicielami Tartakowa byli Rosnowscy, a od roku 1849 – Lanckorońscy. Około 1900 r. Zbigniew Lanckoroński ufundował w Tartakowie nowy pałac w stylu neobarokowym. Od początku XX w. miejscowość przeszła w posiadanie Urbańskich. Ostatnią właścicielką Tartakowa była Maria Urbańska, która otrzymała te dobra jako posag. 22 VIII 1941 r. o godz. 8:00 miasto zostało zbombardowane i ostrzelane przez wojska niemieckie. Opuściły one okupowany teren dopiero 3 III 1944 r. Po przejęciu tych terenów przez władze sowieckie, w latach 1950–1951, w Tartakowie powstał kolchoz im. Czapałewa, zburzono bazar wraz z wieżą, a także synagogę, i zniszczono cmentarz żydowski Tartaków, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 19, Lublin 2013, s. 541; A. Dworzak, *Architektura kościoła parafialnego pw. Św. Michała Archanioła w Tartakowie*, „Rocznik Przemyski”, t. 49, 2013, z. 3: *Historia*, s. 18–31.

⁴ Augustyn Kostkiewicz przybył do Tartakowa i został wikarym w ostatnich dniach grudnia 1764 r. Probostwo objął w 1784 r. po śmierci swego poprzednika Stanisława Soszyckiego (zmarł w wieku 33 lat). Był również promotorem bractwa różańcowego i gorliwym propagatorem kultu Matki Boskiej Tartakowskiej. Wydał drukiem kilka dzieł poświęconych cudownemu obrazowi Matki Boskiej Tartakowskiej. Zmarł 1 III 1833 r. Część opisów cudów czynionych przez obraz (niewydanych drukiem) znajduje się w zbiorze nr 2441 Akta parafii i księgi metrykalne archidiecezji lwowskiej i diecezji przemyskiej obrządku rzymskokatolickiego, sygn. 223, 225. E. Grin-Piszczek, *Materiały dotyczące Cudownego Obrazu Matki Boskiej Tartakowskiej oraz parafii rzymskokatolickiej w Tartakowie w zasobie Archiwum Państwowego w Przemysłu*, w: *Wędrujące Madonny. Wizerunki Madonn Kresowych na Podkarpaciu. Materiały z konferencji naukowych odbytych w latach 2016–2020 w Przemysłu*, Przemysł 2020, s. 127. O cudownym obrazie Matki Bożej Tartakowskiej (historia i ikonografia) pisze M. Trojanowska, *Wizerunek Matki Bożej Tartakowskiej w kościele parafialnym pw. Matki Bożej Królowej Polski w Łukawcu k. Lubaczowa w świetle archiwaliów*, w: *Wędrujące Madonny...*, s. 111–124.

⁵ Dokumenty te zostały ocalone przez ks. Kostkiewicza i proboszcza ks. Jerzego Bietkowskiego, po śmierci proboszcza ks. Mikołaja Kucharskiego (zmarł 25 IV 1944 r.). Przez kilka miesięcy (od końca kwietnia do grudnia 1764 r.) parafia i kościół pozostawały bez duszpasterza i gospodarza. W tym czasie, według ks. Kostkiewicza, dziekan tartakowski oraz towarzyszący mu członkowie komisji zabrali dokumenty oraz księgi kościelne, a także zagarnęli rzeczy po zmarłym ks. Kucharskim. Archiwum Państwowe w Przemysłu (dalej: APP), Akta parafii i księgi metrykalne archidiecezji lwowskiej i diecezji przemyskiej obrządku rzymskokatolickiego, sygn. 221, s. 179; E. Grin-Piszczek, *op. cit.*, s. 130.

oraz tekst kroniki. Kronika, której Kostkiewicz nadał nagłówek: „Series plebanów kościoła tartakowskiego dla pamiątki dalszej opisany z dokumentów kościelnych z zasiągniętej wiadomości ludzkiej zbudowany w 1787 r. przez Augustyna Kostkiewicza plebana”⁶ znajduje się na stronach 176–227 księgi. Kostkiewicz zaznaczył, że sporządził ją „dla pamiątki dalszej opisany z dokumentów kościelnych z zasiągniętej wiadomości ludzkiej”. Pierwsza zamieszczona w kronice data sięga roku 1587 i wspomina o proboszczu tartakowskim Pawle Krzyżańskim, który w 1590 r. procesował się o dziesięcinę z dziedzicem Bobiatyna⁷. Najbardziej szczegółowe informacje pochodzą z lat posługi Kostkiewicza w Tartakowie. Kostkiewicz kronikę prowadził aż do maja 1802 r. Z czasem sposób prowadzenia kroniki stawał się mniej staranny. Wynikało to zapewne z wieku kronikarza prowadzącego wpisy praktycznie do końca życia. Kronika została uzupełniona przez księdza Michała Barona, proboszcza w Tartakowie w latach 1894–1907. Ksiądz Baron, opisując wydarzenia z lat mu współczesnych, zawarł jednak lakoniczne wpisy, znacznie różniące się od szczegółowych relacji i opisów Kostkiewicza. Ostatni wpis w kronice pochodzi z 26 XII 1907 r. Wówczas ksiądz Baron został przeniesiony do parafii w Sokalu⁸. Jego następcą, ks. Feliks Rydel, nie kontynuował już wpisów. Obecnie parafia w Tartakowie należy do dekanatu żółkiewskiego w archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego. W 2020 r. w świątyni tartakowskiej odbyła się uroczystość podniesienia miejscowego kościoła pw. św. Michała Archanioła do godności sanktuarium i przywrócenia kultu cudownego wizerunku Matki Bożej Uzdrawienia Chorych⁹.

Druga kronika parafialna zachowana w zbiorze nr 2441 Akta parafii i księgi metrykalne archidiecezji lwowskiej i diecezji przemyskiej obrządku rzymskokatolickiego pochodzi z Wojniłowa¹⁰. Miejscowość aktualnie leży na Ukrainie, ok. 100 km na południe od Lwowa, w rejonie kałuskim obwodu lwowskiego. Parafia wojniłowska w 1903 r. posiadała filie w Tomaszowcach, Kołodziejowie oraz Dołhej. Obejmowała 27 miejscowości i przysiółków, a jej teren zamieszkiwało 3900 katolików¹¹. Kronika parafialna przechowywana w zespole nr 2441 pod sygn. 272 (56/2441/0/97/272) ma

⁶ APP, Akta parafii i księgi metrykalne archidiecezji lwowskiej i diecezji przemyskiej obrządku rzymskokatolickiego, sygn. 221, s. 176.

⁷ APP, Ibidem.

⁸ E. Grin-Piszczek, *op. cit.*, s. 131.

⁹ M. Trojanowska, *op. cit.*, s. 120–121.

¹⁰ Wojniłów (dawniej Woniłów, Umiłów) jest notowany w źródłach od 1385 roku 1443 r. wieś była w posiadaniu Jakuba z Woniłowa, a następnie należała do jego potomków, a do 1506 roku do Rafała z Sieniawy. W 1552 r. Zygmunt August zezwolił stolnikowi lwowskiemu Prokopowi Sieniawskiemu na założenie na terenie wsi miasta Prokopów, które obdarzył prawem magdeburskim i licznymi przywilejami. Nowa nazwa nie przyjęła się, więc powrócono do starej. Po Sieniawskich właścicielami miasteczka byli Potoccy, Kopystyńscy, Postruscy (od 1857 roku do początku XX w. W okresie międzywojennym miasteczko należało do Józefa Sigmunda., K Brzezina, *Kościół parafialny pw. Świętej Trójcy w Wojniłowie*, w: *Kościół i klasztory rzymskokatolickiej dawnego województwa ruskiego*, t. 10, red. J.K. Ostrowski, Kraków 2002, s. 367.

¹¹ *Schematismus Universi Saecularis et Regularis Cleri Archi Diaeceseos Metropol. Leopoli. Rit. Lat. Pro Anno Domini 1903*, Leopoli 1903, s. 76.

oryginalnie nadany tytuł „Liber memorabilium et consignationis documentorum ad ecclesias parochialem r.l. in Wojniłow reperibilium” [Kronika oraz zestawienia dokumentów do kościoła parafialnego obrządku łacińskiego w Wojniłowie należących]. Jest to księga o wymiarach 360 × 235 × 5 mm, zachowana w dobrym stanie.

Do 1815 r. kronikę stanowił rozdział będący spisem najważniejszych wydarzeń, począwszy od erygowania parafii w 1610 r. Zawiera on także zestawienie zarządzających parafią od 1610 r.¹² W latach 1815–1825 prowadzący kronikę opisywał najważniejsze wydarzenia w życiu parafii, do których zaliczał m.in. wizytacje biskupie oraz wmurowanie kamienia węgielnego pod budowę nowego kościoła w 1822 r.¹³ Annalistą był zapewne ówczesny proboszcz parafii ks. Andrzej Zbykalski¹⁴.

W latach 1855–1875 kronika była prowadzona przez proboszcza Józefa Kurza¹⁵, który obok wydarzeń znaczących dla życia parafian, zamieszczał informacje dotyczące wydarzeń politycznych. Przykładem może być wpis z roku 1856, gdzie obok wzmianki o tym, że „21 kwietnia w poniedziałek na wtorek spalił się przy cesarskiej drodze budynek żydowski, gdzie mieszkał c.k. ekonomista podatkowy K. Setka, który z dzieckiem i żoną z okna wyskoczyli i wiele szkody ponieśli w swoich ruchomościach”¹⁶ proboszcz Wojniłowa zamieścił informację o traktacie paryskim¹⁷. Na tej samej stronie kroniki znalazła się wiadomość o śmierci arcyksiężniczki Zofii w 1857 r., pierwородnej córki cesarza Franciszka Józefa i Elżbiety („31 maja w mieście stołecznym królestwa Węgier starsza córeczka 2 lat licząca imieniem Zofia najjaśniejszego Pana Franciszka Józefa przeniosła się do wieczności”)¹⁸. Szczególny nacisk prowadzący kronikę kładł jednak na bliskie mu wydarzenia w parafii, np. wybudowanie nowej dzwonnicy w 1860 r.¹⁹ Po śmierci Józefa Kurza probostwo w Wojniłowie objął ks. Jan Korczyński²⁰, który kronikę parafii prowadził do śmierci w 1904 r.

¹² APP, Akta parafii i księgi metrykalne archidiecezji lwowskiej i diecezji przemyskiej obrządku rzymskokatolickiego, sygn. 272, s. 1-4.

¹³ APP, Ibidem, s. 4-5.

¹⁴ Od 1799 r. proboszczem parafii w Wojniłowie był Andrzej Zbykalski, urodzony w 1773 r., *Schematismus Universi Saecularis et Regularis Cleri Archi Diaeceseos Metropol. Leopold. Rit. Lat pro Anno Domini 1833*, Leopoli 1833, s. 64.

¹⁵ Józef Kurz, ur. 1803 r. święcenia w 1827 r. parafię w Wojniłowie objął w 1854 r., zmarł 20 IV 1875 r. na gruźlicę. APP, Akta parafii i księgi metrykalne archidiecezji lwowskiej i diecezji przemyskiej obrządku rzymskokatolickiego, sygn. 272, s. 18.

¹⁶ APP, Ibidem, s. 15.

¹⁷ Traktat paryski zawarty 30 marca 1856 r. przez przedstawicieli Francji, Anglii, Rosji, Turcji i Sardynii miał regulować główne problemy związane z tzw. kwestią wschodnią oraz bezpośrednimi przyczynami wojny krymskiej. Podpisanie traktatu zakończyło trwającą od 3-tych lat wojnę krymską.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ APP, Ibidem, s. 17.

²⁰ Jan Korczyński, ur. 1827 r. święcenia kapłańskie w 1850 r.; kanonik honorowy kapituły metropolitalnej, przed objęciem parafii w Wojniłowie był proboszczem w Bukaczowcach.; Ata parafii i księgi metrykalne archidiecezji lwowskiej i diecezji przemyskiej obrządku rzymskokatolickiego, sygn. 272, s. 18; *Schematismus Universi Saecularis et Regularis Cleri Archi Diaeceseos Metropol. Leopold. Rit. Lat. Pro Anno Domini 1904*, Leopoli 1904, s. 76-77.

Wydarzenia opisywane przez ks. Korczyńskiego, uwzględnione w rozdziale pod tytułem „Memorata digna” [Warte pamięci], możemy podzielić pod względem informacyjnym na kilka kategorii. Wśród nich najczęściej pojawiają się wpisy związane z budową i naprawą budynków parafii, dotyczące m.in. postawienia organistówki w 1884 r.²¹ czy budowy dzwonnicy w roku 1892²². Przy niektórych wpisach (zwłaszcza tych, w których była wzmianka o sprawach finansowych) Korczyński dołączał (tj. wklejał) oryginalne rachunki. Kolejną kategorię wpisów parafialnych Wojniłowa stanowią opisy wydarzeń z życia parafii oraz okolicznych parafii i miejscowości (np. śmierć proboszcza w Kałuszu w 1891 r.²³, osiedlenie się Mazurów w Dołhem, a następnie budowa i poświęcenie kościoła w tej miejscowości)²⁴. Dużo miejsca we wpisach ks. Korczyńskiego zajmowały relacje z wypadków oraz przebiegu kłesk żywiołowych. W 1881 r. zanotował on informację o wybuchu pożaru 11 stycznia w budynkach Daniela Libersbacha, sąsiadujących z probostwem²⁵, natomiast w 1891 r. (1 lipca), według relacji kronikarza, w Wojniłowie spadł grad, a w tym samym roku tereny parafii nawiedziła kłeska myszy²⁶. Korczyński jako osoba o szerokich horyzontach i wiedzy opisywał wydarzenia ogólnokrajowe, takie jak obchody jubileuszu mickiewiczowskiego w 1898 r. w Galicji²⁷ oraz wydarzenia z życia Kościoła (wiec katolicki w Krakowie w 1893 r.²⁸, synod diecezjalny w Przemyślu w 1902 r.)²⁹. W kronice jego autorstwa pojawiały się ponadto wpisy dotyczące osób z rodziny cesarskiej³⁰. Ksiądz Korczyński poświęcał swoją uwagę również wydarzeniom w Prusach³¹ i w Rosji³². Według Korczyńskiego ważnym wydarzeniem była również konferencja berlińska zwołana przez cesarza Wilhelma 15 III 1890 r., poświęcona organizacji czasu i norm pracy w fabrykach i kopalniach³³.

²¹ APP, Akta parafii i księgi metrykalne archidiecezji lwowskiej i diecezji przemyskiej obrządku rzymskokatolickiego, sygn. 272, s. 24.

²² APP, Ibidem, s. 40.

²³ APP, Ibidem, s. 30.

²⁴ APP, Ibidem, s. 29.

²⁵ APP, Ibidem, s. 20.

²⁶ „W tym roku nawiedziła tutejszy i sąsiednie powiaty ogromna kłeska. Myszy wyrządziły ogromne spustoszenia w polu zniszczyły oziminy głównie owsy i koniczyny. Rola przez nie podziurawiona wyglądała jako rzeszoto”. APP, Ibidem, s. 30.

²⁷ APP, Ibidem, s. 61.

²⁸ APP, Ibidem, s. 47.

²⁹ APP, Ibidem, s. 70.

³⁰ Korczyński w kronice zawarł wpis o samobójstwie arcyksięcia Rudolfa w 1889 r. oraz o zabójstwie cesarzowej Elżbiety w 1898 rok APP, Ibidem, s. 27, 63.

³¹ Korczyński umieścił wpis o ustawach majowych Bismarcka w 1876 rok którymi „gnębił duchowieństwo”, a także o jego śmierci w 1898 r. nazywając kanclerza „największym wrogiem Polaków”, APP, Ibidem, s. 19, 62.

³² Zachował się wpis dotyczący kłeski głodu w Rosji w 1891 rok „głód zapanował w 17 guberniach i w całym carstwie. Do nędzy ludu przyczyniła się także straszna ciemnota i nieporadność ludu moskiewskiego, który datki i zapomogi otrzymane nie obracał na kupno chleba, ale przepijał po karczmach”. APP, Ibidem, s. 19.

³³ APP, Ibidem, s. 28.

Warto wspomnieć, w jaki sposób akta parafii (w tym kroniki parafialne) z terenu archidiecezji lwowskiej trafiły do zasobu Archiwum Państwowego w Przemyślu. W latach 1930–1931 Archiwum Archidiecezjalne obrządku łacińskiego we Lwowie rozpoczęło akcję gromadzenia materiałów archiwalnych sprzed 1800 r.³⁴ W zasobie tego archiwum znalazły się dokumenty z parafii w Tartakowie oraz w Wojniłowie³⁵. W 1944 r. okupacyjne władze niemieckie wywiozły ze Lwowa zasób Archiwum Archidiecezjalnego, a także akta parafii rzymsko- i greckokatolickich, a także izraelskich gmin wyznaniowych z terenu tzw. Małopolski Wschodniej. Zostały one w 1946 r. odnalezione w dwóch wagonach pociągu stojącego na stacji w Brzegu na Dolnym Śląsku, skąd zostały przewiezione do Archiwum Państwowego we Wrocławiu, gdzie zostały zidentyfikowane i zabezpieczone przez pracowników archiwum³⁶. Część tychże materiałów na mocy decyzji Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych (dalej: NDAP) z dnia 11 XI 1952 r. została 9 I 1953 r. przekazana Wojewódzkiemu Archiwum Państwowemu w Rzeszowie z siedzibą w Przemyślu. W archiwum przemyskim z części tych akt utworzono zbiór nr 144 Parafie rzymskokatolickie byłej Małopolski Wschodniej – zbiór szczątków zespołów (1604–1940). W 1993 r. na mocy decyzji NDAP z dnia 18 III 1993 r. Archiwum Państwowe w Przemyślu rozpoczęło przekazywanie do Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie ksiąg stanu cywilnego z terenów, które na mocy umowy z dnia 16 VIII 1945 r. o polsko-radzieckiej granicy państwowej pozostały w ZSRR³⁷. Do AGAD przekazywano akta metrykalne z parafii znajdujących się w zbiorze nr 144, zaś w archiwum przemyskim pozostawiano księgi i akta związane głównie ze sprawami administracyjnymi, majątkowymi i finansowymi parafii. Są to księgi zapewne zgromadzone przed II wojną światową w Archiwum Archidiecezjalnym we Lwowie, o czym świadczą zachowane w lewych rogach okładek naklejki własnościowe archiwum wraz z nazwą parafii oraz sygnaturą. W zbiorze nr 2441 znajduje się pięć ksiąg z parafii tartakowskiej oraz pięć z parafii w Wojniłowie.

W zasobie Archiwum Państwowego w Przemyślu przechowywane są także kroniki parafii greckokatolickich. Są to kroniki: parafii w Dębnie w powiecie leżajskim, parafii w Grabiu oraz parafii w Smolniku koło Lutowisk.

³⁴ Zob. A. Hamryszczak, *Tworzenie archiwów kościelnych po odzyskaniu przez Polskę niepodległości oraz gromadzenie przez nie zasobu*, w: *Archiwa kościelne w niepodległej Polsce*, red. A. Laszuk, Warszawa 2020, s. 55.

³⁵ Było to 12 ksiąg z Tartakowa (najstarsze wpisy z 1711 r.) oraz 13 ksiąg z Wojniłowa (najstarsza z wpisami z 1742 rok. S. Zajączkowski, *Archiwum Archidiecezjalne obrządku łacińskiego we Lwowie*, Lwów 1932, s. 30.

³⁶ Sprawozdanie z działalności Archiwum Państwowego we Wrocławiu za rok 1946 opracowane przez dra Michała Wąsowicza za okres od 3.10. do 31.12.1946 r., w: *70 lat dziedzictwa archiwalnego na Ziemiach Zachodnich i Północnych (1945–2015)*. Katalog wystawy, pod. G. Trzaskowska, Wrocław 2015, s. 56.

³⁷ M. Dalecki, *Kształtowanie się zasobu Archiwum Państwowego w Przemyślu w latach 1951–2001*, „Rocznik Historyczno-Archiwalny”, t. 16, 2002, s. 109–148.

Kronika parafii w Dębnie³⁸, leżącej w powiecie leżajskim, znajduje się w zespolu nr 2028 Parafia Greckokatolicka w Dębnie i oznaczona jest sygnaturą 17 (56/2028/0/3/17). Ma ona formę księgi o wymiarach 380 × 240 × 15 mm, zachowanej w dobrym stanie. Była prowadzona przez ks. Iwana Kaczkowskiego, proboszcza parafii w latach 1826–1865, syna poprzedniego proboszcza ks. Aleksego Kaczkowskiego³⁹. Autor sporządzał zapisy w języku polskim, w księdze zawierającej także protokoły zapowiedzi z lat 1856–1878. Ksiądz Kaczkowski podzielił kronikę na rozdziały. Pierwszy z nich jest zatytułowany: „Konsygnacja braci i siostr towarzystwa wstrzeźliwości, którzy w cerkwi parafialnej dębińskiej wyrzekłszy się na zawsze wódki uroczyste śluby w następującym porządku uczynili”. Rozdział ten spisany w 1860 r. zawiera wykaz członków bractwa trzeźwości oraz tekst dotyczący losów bractwa⁴⁰. Kolejny dział poświęcony jest blisko 30-letniej historii starań o wybudowanie nowej cerkwi, a jego tytuł to „Kronika tycząca się cerkwi murowanej w Dembnie”⁴¹. Trzeci rozdział zatytułowany „O unii w dekanacie kańczudzkiem” opisuje relacje pomiędzy proboszczami, a także wiernymi parafii obrządku grecko- i rzymskokatolickiego⁴². W dalszej kolejności Kaczkowski zamieścił rozdziały „Dalszy ciąg procedury murującej się u mnie cerkwi” oraz „Opisanie wystawienia rezydencji”⁴³, w których opisał m.in. swoje zmagania z urzędnikami i starania o wybudowanie nowej cerkwi. Opowieść o budowie cerkwi kończy opisem uroczystego poświęcenia świątyni 5 V 1864 r. oraz zapewnieniem chęci upicia dostojnych gości, ale, jak zaznaczył autor, „... sam najpierwszy upiłem się – mea culpa! To mi się może dopiero trzy razy w życiu przytrafiło”⁴⁴.

Wpisy ks. Kaczkowskiego w kronice odznaczają się płynnym i barwnym stylem. Annalista zwraca się również bezpośrednio do czytelnika („Luby czytelniku, najprędzej mój sukcesorze parafii”⁴⁵), przedstawiając swoje zalety („mam dobre serce, jestem gościnnie i nie mogę narzekać na brak przyjaciół i reputacji”⁴⁶) i udzielając rad („Otóż

³⁸ Z Dębna wywodził się Mychajło Kaczkowski (1802–1872) – ukraiński działacz społeczny i polityczny. Jego imieniem nazywano towarzystwa kulturalno-oświatowe zakładane przez moskalofilów. W. Osadczy, *Święta Ruś. Rozwój i oddziaływanie idei prawosławia w Galicji*, Warszawa 2007, s. 17.

³⁹ Jan Kaczkowski, ur. 24 II 1828 r., zm. 14 IV 1865 (dur brzuszny), święcenia kapłańskie przyjął w 1821 roku, w latach 1821–1826 proboszcz parafii Gorzyce, w latach 1852–1865 dziekan w dekanacie Kańczuga., D. Blazejowskyj, *Historical šematism of the Eparchy of Peremyśl including the Apostolic Administration of Lemkivščyna (1828–139)*, L’viv 1995, s. 685; <https://debnonadsanem.pl/jan-kaczkowski-1821-1865/> [dostęp: 31.03.2023].

⁴⁰ APP, Parafia Greckokatolicka w Dębnie, sygn. 17, s. 56–62.

⁴¹ APP, Ibidem, s. 63–81. O historii budowania kościoła M. Baran, *Historia budowy cerkwi greckokatolickiej w Dębnie koło Leżajska*, https://debnonadsanem.pl/Art/Historia_budowy_cerkwi_w_Debnie_kolo_Lezajska.pdf [dostęp: 31.03.2023].

⁴² APP, Parafia Greckokatolicka w Dębnie, sygn. 17, s. 82–89. Kaczkowski opisuje m.in. pozytywne relacje z proboszczem Gniewczyny ks. Antonim Kilianem, który „zapał na choroby gardlane” i zmarł przedwcześnie w 1838 r.

⁴³ APP, Ibidem, s. 100–103.

⁴⁴ APP, Ibidem, s. 97.

⁴⁵ APP, Ibidem, s. 72.

⁴⁶ APP, Ibidem.

masz czytelniku ze mnie przykład, jak wszędzie delikatnością się uwodzić powinieś. A szczególnie z dworakami, którzy tysiączne znajdują sposoby szkodzenia Ci”⁴⁷).

W przemyskim archiwum w zespole nr 2033 Parafia Greckokatolicka w Grabiu znajduje się kronika parafii Grab. Miejscowość ta leży obecnie w powiecie jasielskim, w gminie Krempna. Parafia posiadała filie w Ożennej i Wyszowatce. W 1934 r. została włączona w struktury Apostolskiej Administracji Łemkowszczyzny⁴⁸. Księga zawierająca zapisy kronikarskie jest zachowana w dobrym stanie, posiada wymiary 200 × 170 × 40 mm i jest oznaczona sygnaturą 1 (56/2033/0/1). Kronika była prowadzona w języku ukraińskim przez ks. Zenobiego Fljunta, proboszcza parafii w latach 1918–1931⁴⁹. Oprócz wpisów sporządzanych przez siebie, Zenobi Fljunt dokonał odpisu kroniki prowadzonej przez jednego z jego poprzedników, ks. Lwa Czajkowskiego – proboszcza parafii w Grabiu w latach 1843–1878⁵⁰, pisanej w języku polskim. Już na stronie tytułowej księgi Fljunt zaznaczył, że należy ją przechowywać w archiwum diecezjalnym bądź przekazać do „muzeum diecezjalnego w Przemyślu”⁵¹. Ks. Fljunt na początkowych stronach zamieścił wstęp oraz spis treści księgi. Początek księgi zajmują: opis materiałów źródłowych, tj. dokumentów znajdujących się wówczas w archiwum parafialnym, opis miejscowości Grab (historia do czasów I wojny światowej, położenie geograficzne), kronika wydarzeń w parafii do 1925 r., historia miejscowości filialnej Ożenna, wypisy ze źródeł do historii parafii. Dalszą część księgi zajmują odpisy z kroniki pisanej w 1864 r., prowadzonej przez ks. Lwa Czajkowskiego. Duchowny ten był również autorem tekstów zawierających: historię parafii, charakterystykę miejscowości i mieszkańców; opis wydarzeń w kraju i w Europie (np. opis wydarzeń w 1846 r.⁵² czy uwagi dotyczące powstania w Italii w 1859 r.). Osobny passus został poświęcony historii Mikołaja Kadakowa z Grabia⁵³. Ksiądz Czajkowski sporządził także rękopis „Gramota ożańska” zawierający dane dotyczące Ożennej oraz wypisy z dokumentów związanych z tą miejscowością, pochodzących z XIX w. Ten rozdział został również wpisany przez ks. Fljunta do księgi⁵⁴.

⁴⁷ APP, *Ibidem*, s. 73.

⁴⁸ D. Blazejowskyj, *op. cit.*, s. 187–188.

⁴⁹ Zenobi Fljunt, ur. 1877 r., święcenia kapłańskie w 1908 r., zmarł 3 IX 1934 r. w Bykowie. Początkowo był wikariuszem w Ulwówku i Orowem; od 1931 do 1934 r. przebywał na parafii w Grabiu; w latach 1928–1934 był dziekanem dukielskim. D. Blazejowskyj, *op. cit.*, s. 639.

⁵⁰ Lew Czajkowski, ur. 1811 r., święcenia w 1836 r., zmarł 14 VI 1878 r. w Grabiu. Administrator w Radocynie w latach 1836–1840, od 1840 r. do śmierci w 1878 r. przebywał na parafii w Grabiu, D. Blazejowskyj, *op. cit.*, s. 610.

⁵¹ APP, Parafia Greckokatolicka w Grabiu, sygn. 1, s. 1.

⁵² Czajkowski o wydarzeniach w 1846 r. zapisał: „jeden z nieszczęśliwszych lat mojej pamięci stał się w Galicji, bo w ten rok miesiącu lutym było powstanie przeciw rządowi i zamieszanie wszelkiego porządku”, APP, *Ibidem*, s. 117.

⁵³ Niejaki Mikołaj Kadakow pochodzący z Grabia, według zapisów w w kronice, zamordował Węgra, z którym prowadził interesy, a następnie popełnił kilka morderstw. APP, *Ibidem*, s. 137–139.

⁵⁴ Odpisy z tekstów sporządzonych przez ks. L. Czajkowskiego znajdują się na s. 101–166 księgi. APP, *Ibidem*, s. 101–166.

Dalsza część kroniki była prowadzona przez samego ks. Fljunta. Zawiera opis wydarzeń i kwestii współczesnych autorowi. Są to m.in. opisy poświęcone wydarzeniom okresu I wojny światowej w Grabiu czy sprawy spółdzielczości ukraińskiej na terenie parafii. Znaczna część kroniki opisuje kwestie ogólnopolskie. Są im poświęcone rozdziały, którym autor nadał tytuły: „sprawa bolszewicka”; „sprawa dezertów”; „kwestia Górnego Śląska”; „informacje dotyczące podatku majątkowego”; „przebieg wyborów do Sejmu i Senatu 1922 i 1928”; „sprawy emigracji do Kanady i Francji” oraz „kwestia zmiany wyznania”⁵⁵.

W Grabiu w latach 1911–1912 działał duchowny prawosławny o. Maksym Sandowycz, krzewiący prawosławie i orientację prorosyjską wśród Łemków. Został osądzony przez władze austriackie i stracony 6 IX 1914 r. w Gorlicach⁵⁶. Ks. Zenon Fljunt jest również autorem odrębnego opracowania poświęconego działalności Sandowycza w Grabiu i okolicach. Jest to rękopis pt. „Istoria prawosławia w seli Grabi dek. Dukla przed świtowaju wujnoju. Napisał Zynowij Fljunt paroch w Grabi”. Przechowywany jest w Archiwum Państwowym w Przemyślu w zespole Archiwum Greckokatolickiego Biskupstwa w Przemyślu, sygn. 9445.

1 VII 1931 r. proboszczem parafii w Grabiu został Aleksy Dawidowicz. Jego wpisy (bardzo lakoniczne w porównaniu z wpisami poprzednika) były prowadzone do 1935 r.⁵⁷

W zasobie przemyskiego Archiwum Państwowego znajduje się również kronika parafii greckokatolickiej w Smolniku koło Lutowisk. Miejscowość leży obecnie w powiecie bieszczadzki w gminie Lutowiska⁵⁸. Parafia ta posiadała filie w Procinem i Stuposianach⁵⁹. Kronikę stanowią cztery księgi, spisane i przygotowane w latach 1937–1938. Tworzą one zespół nr 2098 Parafia Greckokatolicka w Smolniku koło Lutowisk (56/2098/0/1-4)⁶⁰. Kroniki były prowadzone w języku ukraińskim przez ks. Wasyla (Bazylego) Trycieskiego, proboszcza parafii w latach 1935–1939⁶¹. Charakterystyczną cechą tej kroniki jest duża liczba tzw. załączników (takiego określenia używał ks. Trycieski). Są to fragmenty dokumentów, broszury i inne materiały ulotne, a ponadto fotografie, odciski stempli pieczętnych, wycinki

⁵⁵ APP, *Ibidem*, s. 167–488.

⁵⁶ W. Osadczy, *op. cit.*, s. 564–570.

⁵⁷ APP, Parafia Greckokatolicka w Grabiu, sygn. 1, s. 488. Aleksy Dawidowicz, ur. 12 X 1899 r., święcenia kapłańskie 30 III 1930 r., był administratorem parafii w Grabiu w latach 1931–1936, D. Blazejowskyj, *op. cit.*, s. 619.

⁵⁸ W województwie podkarpackim położona jest także miejscowość Smolnik koło Komańczy (powiat sanocki, gmina Komańcza). W zasobie Archiwum Państwowego w Przemyślu przechowywany jest zespół nr 2371 Akta stanu cywilnego Parafii Greckokatolickiej w Smolniku koło Komańczy.

⁵⁹ D. Blazejowskyj, *op. cit.*, s. 443.

⁶⁰ Akta stanu cywilnego tej parafii zgromadzone są w zesp. nr 692 Akta stanu cywilnego Parafii Greckokatolickiej w Smolniku koło Lutowisk w zasobie Archiwum Państwowego w Rzeszowie Oddział w Sanoku. Jest to księga małżeństw, urodzeń i zgonów z lat 1867–1908.

⁶¹ Wasyl Trycieski, ur. 1890, święcenia kapłańskie w 1917 roku, administrator parafii w Ustrzykach Górnych w latach 1917–1922, proboszcz tejże parafii w latach 1922–1935. W latach 1935–1939 proboszcz w Smolniku koło Lutowisk, D. Blazejowskyj, *op. cit.*, s. 862.

prasowe, banknoty, znaczki pocztowe i inne materiały. Oprócz tego ks. Trycieski umieścił w księdze dokumenty osobiste⁶². Wszystkie tzw. załączniki zostały wklejone do ksiąg oraz ponumerowane. W tomach I–III znajduje się ich 1347. Zagadnienia poruszane w kronice zostały podzielone tematycznie na rozdziały. W tomie I zawarto wstęp, a także opis parafii oraz jej dzieje. Ks. Trycieski sporządził także notatki dotyczące poprzedniego proboszcza – Jana Polańskiego⁶³. Wpisy w tym tomie zakończył z datą 28 IX 1937 r. Tom II prowadzony do 18 XII 1937 r. kroniki opisuje wydarzenia z okresu I wojny światowej i dzieje parafii od roku 1918. Zawiera interesujące wiadomości, wycinki, fragmenty wydawnictw związane z państwowością i organizacją ukraińskiego życia politycznego, kulturalnego oraz ruchu spółdzielczego, np. wycinki z czasopisma „Historia ukraińskiego wojska” z 1936 r., przedruki wierszy Tarasa Szewczenki i Bohdana Ihora Antonycza, informacje na temat działalności towarzystw „Ridna Szkoła” i „Proświta”.

Tom III kroniki ks. Trycieski poświęcił organizacji szkolnictwa w parafii, samorządności gromadzkiej i gminnej, sprawom organizacji sądu powiatowego i okręgowego. Opisał ponadto sprawy budowy mostu oraz założenia nowego cmentarza w Smolniku. Tom IV kroniki skupia się na wydarzeniach z historii parafii oraz organizacji życia duchowego w dekanacie, a także w eparchii. Zawiera informacje na temat historii seminarium duchownego w Przemyślu, wizytacji dekanalnych, soborczyków dekanalnych. Warto zwrócić uwagę na zachowane fotografie przedstawiające cerkwie w Stuposianach i Smolniku. Kronikę zakończył ks. Trycieski 5 XI 1938 r.

Kroniki parafii greckokatolickich w Dębnie, Grabiū oraz Smolniku koło Lutowisk zostały przekazane do zasobu archiwum przemyskiego prawdopodobnie w latach 50. XX w. Brakuje jednak wpisów odnotowujących ten fakt w księgach nabytków Archiwum Państwowego w Przemyślu.

Przegląd i analiza zachowanych kronik parafialnych znajdujących się w zasobie Archiwum Państwowego w Przemyślu pozwala stwierdzić, że sposób ich prowadzenia zależał przede wszystkim od inwencji i zaangażowania prowadzących wpisy. Z reguły nie były to tylko informacje urzędowe, ale również posiadające charakter osobisty. Kronikarze nierzadko opisywali własne przeżycia, dzielili się również swoimi poglądami i refleksjami. Sporządzający wpisy starali się przekazać potomnym wiedzę nie tylko na temat bieżących wydarzeń, ale i historii parafii czy dekanatu. Często są to wpisy retrospektywne, opisujące historię parafii od czasu jej erygowania (kronika parafii w Tartakowie, Wojniłowice, Grabiū, Smolniku

⁶² Na przykład przepustki jednorazowe swoje oraz członków swojej rodziny, pozwolenie na posiadanie broni. APP, Parafia Greckokatolicka w Smolniku koło Lutowisk, sygn. I, npg.

⁶³ Jan Polański, ur. 20 I 1888 r., święcenia kapłańskie 19 XII 1916 r., w latach 1916–1918 był administratorem w Tuligłowach, a następnie administratorem oraz proboszczem parafii w Lutowiskach (w latach 1918–1935), w latach 1935–1936 był proboszczem we Wróbliku Królewskim, członek kapituły i kanclerz w kurii Apostolskiej Administracji Łemkowszczyzny w 1936 r., D. Blazejowskyj, *op. cit.*, s. 808.

koło Lutowisk). Prowadzący zawierali również informacje dotyczące wydarzeń krajowych i światowych. Należy zwrócić uwagę na fakt dokonywania przez tworzących kroniki odpisów informacji dotyczących dziejów parafii z dostępnych im wówczas materiałów archiwalnych, z których część nie zachowała się do dzisiaj.

W artykule omówiono kroniki parafialne znajdujące się w zasobie przemyskiego archiwum państwowego, którym tworzący i sporządzający wpisy nadali tytuły jednoznacznie sugerujące, że są to kroniki parafialne⁶⁴. Należy jednak zaznaczyć, że w zasobie archiwum przechowywane są również materiały o charakterze kronikarskim, zawierające cenne informacje na temat historii parafii. Do takich materiałów należą m.in. spuścizny duchownych (nr 1923 Materiały księdza Władysława Sarny, w których znaczną część stanowią materiały zbierane przez ks. Sarnę do opracowań dotyczących dziejów powiatu krośnieńskiego, powiatu jasielskiego, jak również dziejów diecezji przemyskiej)⁶⁵.

Bibliografia

Źródła archiwalne:

Archiwum Państwowe w Przemysłu:

- Nr 2441 Akta parafii i księgi metrykalne archidiecezji lwowskiej i diecezji przemyskiej obrządku rzymskokatolickiego, sygn. 221, 272.
 Nr 2028 Parafia Greckokatolicka w Dębnie, sygn. 17.
 Nr 2033 Parafia Greckokatolicka w Grabiu, sygn. 1.
 Nr 2098 Parafia Greckokatolicka w Smolniku koło Lutowisk, sygn. 1–4.

Źródła drukowane:

- Schematismus Universi Saecularis et Regularis Cleri Archi Diaeceseos Metropol. Leopoli. Rit. Lat pro Anno Domini 1833*, Leopoli 1833.
Schematismus Universi Saecularis et Regularis Cleri Archi Diaeceseos Metropol. Leopoli. Rit. Lat. Pro Anno Domini 1903, Leopoli 1903.
Schematismus Universi Saecularis et Regularis Cleri Archi Diaeceseos Metropol. Leopoli. Rit. Lat. Pro Anno Domini 1904, Leopoli 1904.

Opracowania:

- 70 lat dziedzictwa archiwalnego na Ziemiach Zachodnich i Północnych (1945–2015). Katalog wystawy*, red. G. Trzaskowska, Wrocław 2015.
 D. Błazejowskyj, *Historical Šematism of the Eparchy of Peremyśl Including the Apostolic Administration of Lemkivščyna (1828–1939)*, L'viv 1995.

⁶⁴ Są to tytuły nadane w języku polskim (kronika parafii w Dębnie), ukraińskim (kroniki parafii w Grabiu i Smolniku koło Lutowisk), a także łacińskim jako tzw. *liber memorabilium* (kronika parafii w Wojniłowie). Wyjątkiem jest księga parafii w Tartakowie, której tytuł nie jest widoczny. Należy jednak mieć na uwadze, że księga ta wymaga konserwacji (zwłaszcza okładka). Być może ks. Kostkiewicz nadał księdze tytuł, jednak z uwagi na zniszczenie, nie zachował się. W zbiorze nr 2441 znajduje się sygn. 207, na której okładce widnieje oryginalny tytuł „Kronika kościoła sokalskiego 1675” nadany przez proboszcza parafii w Sokalu w 1928 roku. Faktycznie zawiera ona odpisy nadań, kontraktów, inwentarzy, ugód, umów dotyczących parafii sporządzane w latach 1675-1729.

⁶⁵ Inwentarz dostępny na www.szakjwarchiwach.gov.pl [dostęp: 23.05.2023].

- K. Brzezina, *Kościół parafialny pw. Świętej Trójcy w Wojniłowie*, w: *Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego*, t. 10, red. J.K. Ostrowski, Kraków 2002, s. 367–379.
- M. Dalecki, *Kształtowanie się zasobu Archiwum Państwowego w Przemyślu w latach 1951–2001*, „Rocznik Historyczno-Archiwalny” t. 16, 2002, s. 109–148.
- A. Dworzak, *Architektura kościoła parafialnego pw. św. Michała Archaniola w Tartakowie*, „Rocznik Przemyski” t. 49, 2013, z. 3: *Historia*, s. 17–31.
- Encyklopedia katolicka*, t. 19, Lublin 2013.
- E. Grin-Piszczek, *Materiały dotyczące Cudownego Obrazu Matki Boskiej Tartakowskiej oraz parafii rzymskokatolickiej w Tartakowie w zasobie Archiwum Państwowego w Przemyślu*, w: *Wędrujące Madonny. Wizerunki Madonn Kresowych na Podkarpaciu. Materiały z konferencji naukowych odbytych w latach 2016–2020 w Przemyślu*, Przemyśl 2020, s. 125–132.
- A. Hamryszczak, *Tworzenie archiwów kościelnych po odzyskaniu przez Polskę niepodległości oraz gromadzenie przez nie zasobu*, w: *Archiwa kościelne w niepodległej Polsce*, red. A. Laszuk, Warszawa 2020, s. 43–59.
- R.R. Kufel, *Jak prowadzić kronikę parafialną? Poradnik*, Zielona Góra 2014.
- S. Librowski, *Zachowane kroniki parafialne z terenu diecezji włocławskiej z lat 1901–1939 i ich wartość jako źródła historycznego*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1969, t. 18, s. 5–46.
- W. Osadczy, *Święta Ruś. Rozwój i oddziaływanie idei prawosławia w Galicji*, Warszawa 2007.
- M. Trojanowska, *Wizerunek Matki Bożej Tartakowskiej w kościele parafialnym pw. Matki Bożej Królowej Polski w Łukawcu k. Lubaczowa w świetle archiwaliów*, w: *Wędrujące Madonny. Wizerunki Madonn Kresowych na Podkarpaciu. Materiały z konferencji naukowych odbytych w latach 2016–2020 w Przemyślu*, Przemyśl 2020, s. 111–124.
- S. Zajączkowski, *Archiwum Archidiecezjalne obrządku łacińskiego we Lwowie*, Lwów 1932.

Netografia:

M. Baran, *Historia budowy cerkwi greckokatolickiej w Dębnie koło Leżajska*, https://debnonadsanem.pl/Art/Historia_budowy_cerkwi_w_Debnie_kolo_Lezajska.pdf [dostęp: 31.03.2023].

www.szukajwarchiwach.gov.pl [dostęp: 23.05.2023].